

УДК 376.1

*Тетяна Єрмакова***Педагогічні погляди Януша Корчака щодо формування здорової особистості***Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)*

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Здоров'я підростаючого покоління – невід'ємна складова частина системи загальнолюдських цінностей будь-якої держави, а важливим елементом збереження й покращення стану здоров'я дітей є відповідність процесу навчання та виховання сучасним вимогам до здоров'язберігальних технологій особливо в загальноосвітніх навчальних закладах.

У зазначеному контексті звернення до досвіду відомих педагогів дає можливість провести порівняльний аналіз їх надбання й сучасних вимог суспільства до формування здорової особистості. Зі свого боку, так можна скорегувати процес виховання особистості та спрямувати його на розв'язання найбільш актуальних завдань.

Серед видатних європейських педагогів минулого ХХ ст., які безкорисливо працею та своїм здоров'ям і життям довели суспільству безмежну любов до дітей, котрі залишилися без батьків, був лікар, письменник і вихователь дітей-сиріт Януш Корчак.

Міжнародною організацією ЮНЕСКО Я. Корчака визнано одним із найвидатніших педагогів ХХ ст. Його педагогічні ідеї досліджувались у Великобританії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні, Швейцарії, Японії та інших країнах.

Так, наприклад, у Польщі науковцями (Я. Біньчицька, С. Волошин, А. Левін, М. Фальковська та ін.) розглянуто різні аспекти педагогічної й літературної спадщини, просвітницької діяльності Я. Корчака. Педагогами України (Е. Вільчковський, А. Вільчковська, С. Денисюк, Т. Забута, В. Кушнір, В. Пасічник та ін.) узагальнено провідні ідеї концепції формування особистості в педагогічній системі Я. Корчака. Також значну увагу приділено дослідженню періоду перебування польського педагога в Україні.

Однак питання формування здорової особистості, з погляду педагогічних ідей Я. Корчака, не мали системного висвітлення.

Роботу виконано відповідно до планів НДР Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Завдання дослідження – висвітлення теоретичних ідей Януша Корчака щодо виховання здорової особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В особі Я. Корчака (1878–1942) – справжнє ім'я – Генрік Гольдшміт – поєдналися три іпостасі. По-перше, це дитячий лікар за професією, який від народження дитини має вплив на неї й допомагає їй рости та правильно розвиватися. По-друге, це вихователь за покликанням, справжній учитель, який терпляче й мужньо витримує всю несвідомість вчинків, недисциплінованість, усе різноманіття характерів і всі пустощі своїх вихованців заради того, щоб виростити справжніх людей. По-третє, це журналіст і письменник, слово якого стає все могутнішим знаряддям мрії, можливості побачити світ. Це вже був вибір життєвого шляху – і від органічного поєднання цих трьох іпостасей у своїй повсякденній діяльності, від справи всього свого життя Я. Корчак не відречеться вже ніколи [17]. Усвідомлений вибір діяльності – вираз ставлення молодого людини до покинутої, занедбаної, осиротілої дитини й прагнення полегшити її життя.

Він одним із перших намагається поставити себе на місце дитини, яка не лише обділена долею, а й перебуває в зневазі дорослих, багаторазово показавши насправді, що сприймає хворих дітей за собі рівних і ладен розділити їхні страждання.

Паралельно з роботою в лікарні він пише дитячі книжки. Водночас він лікує дітей багатіїв, беручи з них великі гонорари для безкоштовного лікування незаможних.

Маючи певний інтерес до питань, пов'язаних із вихованням дітей, Я. Корчак активно почав активно вивчати теорію педагогічного прогресизму, яку розвинуто Джоном Девеєм, а також праці О. Декролі, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Г. Спенсера, Ф. Фребеля. До того ж він знав педагогічні концепції Л. Толстого [16].

На той час на основі поєднання педагогічних і медичних підходів сформувалася його педагогічна концепція; теоретично обґрунтовано й частково апробовано основні елементи виховної системи.

Випадково потрапивши до дитячого притулку, який згодом педагог за власні кошти та за власним проектом відреставрував і в якому став директором, Я. Корчак вступає на шлях педагога-реформатора, створюючи педагогіку кохання [12]. Основа такої педагогіки – кардинальне перетворення дитячого виховання. Він висував принципи безкорисливості, коли метою виховання стає благо самої дитини. Суттю системи виховання, за Я. Корчаком, є довгий процес проникнення й розвитку в дитині потреби до самопізнання, самоконтролю та волі до самовдосконалення.

Спостереження, ретроспективний аналіз набутого досвіду були покладені в основу педагогічного трактату «Як кохати дитину». Педагог переконується в необхідності формування соціальної програми та створення педагогічної системи, яка б визнавала й поважала права дитини, постійно дбала про них, забезпечувала відповідні умови для їхнього фізичного та розумового розвитку.

Він знав про дітей усе, й уважав, що дитина – це не коли-небудь й не завтра, а вже зараз – людина. Недарма його перша лекція в Державному інституті спеціальної педагогіки «Серце дитини» залишила відбиток у душах багатьох слухачів, показавши у рентгенкабінеті стан серця заляканої викладачем дитини [13].

У період перебування педагога в Києві (1915–1918 рр.) як військового лікаря Я. Корчак паралельно працює консультантом у трьох будинках сиріт для українських і польських дітей ті водночас, як зазначає Е. Вільчковський, створює свій найвідоміший твір – «Як любити дітей» (1918 р.), перекладений на російську мову й виданий у Москві [3]. Разом із позитивною оцінкою цієї публікації Н. Крупською, котра написала вступ до цієї книги, вона водночас критикувала Я. Корчака за соціальну обмеженість його виховної концепції, у якій мало уваги приділялося колективному вихованню дітей.

Так, літературна спадщина Я. Корчака складає понад 20 книжок і близько 1000 статей у польських та закордонних виданнях. Він регулярно читав лекції для дорослих і відвідував передачі на різну тематику для дітей та молоді на польському радіо. Я. Корчак заснував масову газету для дітей, більшість статей якої редагував власноруч.

На початку Другої світової війни, як зазначає В. Кочнов, Я. Корчак разом з іншими польськими педагогами та лікарями не залишив своїх вихованців у ці жакливі часи. Також установлено імена тих, хто не залишив педагога самого. Це були – доктор Р. Мінцова із дитячого туберкульозного санаторію, Анна Геллер директор дитячої лікарні, Регіна Ковальська – директор дитячого будинку та ін. [9].

Водночас українські дослідники творчої спадщини Я. Корчака (Р. Валєєва, Т. Забута, І. Зязюн, М. Головка, О. Міхеєва) відносять його діяльність до «розумного виховання», адже для нього це врахування психології дитини та його індивідуальності. Перебуваючи щоденно в будинку сиріт він мав можливість систематично спостерігати за психофізичним розвитком дітей.

Сучасні науковці (Р. Валєєва, І. Зязюн та ін.) зауважили, що його принципи розвитку дитини співзвучні концепціям виховання й розвитку дітей таких відомих психологів, як Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін [2; 6]. Так, подібно до принципів розвитку в діяльності Л. С. Виготського Я. Корчак уважав, що в процесі історичного розвитку відбувається продовження дитинства та одночасне прискорення темпів психічного розвитку на більш ранніх стадіях: «...подовжуються роки наполегливого навчання, все більше шкіл, іспитів, друкованого слова...» [8].

Особливого значення Я. Корчак надавав кожному виду діяльності дітей, який притаманний кожному віку. Ним обґрунтовано етапи розвитку дитини, які зближують його, як було визначено Г. Корнетовою та Н. Ушаковою, із концепціями провідної діяльності А. Н. Леонт'єва й Д. Б. Ельконіна. Опис Я. Корчаком етапів розвитку немовляти з матір'ю подібні до характеристик Т. Бауера, дослідника в галузі психології немовлячого віку [1; 10].

У педагогічній системі Я. Корчака фізичне виховання було одним зі складників загальної системи всебічного виховання дітей і молоді. Характерна риса цієї системи – відсутність примусу до вихованців, їх опертя на свободу й засади, які діти самі свідомо сприймали [3].

Майже щодня педагог проводив антропометричні обстеження дітей для об'єктивної оцінки їхнього фізичного розвитку. Вимірювання маси та довжини тіла вихованців були предметом систематичного обговорення на нарадах вихователів будинку сиріт. Основну увагу при цьому зосереджували на з'ясуванні причин різних відхилень у фізичному розвитку, які, на його думку, залежали від стану здоров'я дитини, а також від її стосунків із ровесниками, вихователями, учителями та від успіхів у навчанні й особистому житті [3].

Особливою характеристикою організації оздоровчого виховання дітей, за Я. Корчаком, були профілактика психічних і фізичних захворювань; формування вмінь та навичок збереження й зміцнення власного здоров'я; систематичні медичні обстеження дітей; свідоме визначення вихованцями потреби в здоровому способі життя (відмовлення від тютюнопаління й уживання алкогольних напоїв); вимогливе ставлення до раціону харчування дітей [13].

Фізичні вправи, рухливі та спортивні ігри, ранкова гімнастика, туристичні походи – невід'ємна складова частина щоденного життя дітей із метою їхнього всебічного розвитку. Велике значення для загартування дітей і зміцнення їхнього здоров'я мали піші прогулянки на свіжому повітрі. Щороку його вихованці виїжджали до літнього табору. Це давало їм можливість активно відпочивати, брати участь у туристських походах, навчатися плавання, щоденно грати в рухливі та спортивні ігри [14].

О. Левін, польський педагог і дослідник спадщини Я. Корчака, писав: «Діяльність та творчість Януша Корчака дає конкретну відповідь на питання: як належить розуміти широке поняття опіки над дітьми і що потрібно для цього робити щоб забезпечити їхні фізичні й психічні потреби, а також їхнє здоров'я і добре самопочуття» [15; 18].

Винятково важливого значення в навчально-виховному процесі Я. Корчак надавав професійно-особистісним якостям учителя. У своїй діяльності польський педагог намагався досягти високого професіоналізму. Саме на основі власного педагогічного досвіду гуманіст обґрунтував основи педагогічної етики, яка сформувалася на основі положень щодо загального ставлення педагога до дитини. У своїх творах педагог неодноразово звертався до питання щодо ролі та завдань вихователя в процесі формування особистості, побудови стосунків учителя й учня, виховання в учнів потреби в здоров'ї.

Педагог-гуманіст вимагав від вихователів, які працювали в його дитячих будниках, високого професіоналізму, намагався навчити їх шукати нестандартні розв'язки конкретної проблеми, розвивати педагогічну думку. Він не давав готових рецептів, не прагнув досягти єдиного розв'язання у вирішенні суперечки [11]. На думку Я. Корчака, кожен педагог повинен був самостійно дійти до свого переконання. Якщо не привчати цього молодих учителів, то згодом складніші проблеми їм буде значно важче розв'язувати.

Незважаючи ні на що, сміливу зацікавленість гуманістичною педагогікою польського педагога-опікуна виявляв видатний педагог В. Сухомлинський. «Педагогіка серця» Я. Корчака була для нього духовно близькою й мала значний вплив на формування його гуманістичних педагогічних переконань навіть в умовах радянської дійсності. В. Сухомлинський, увібравши у свою педагогіку гуманістичні ідеї великих попередників та традиції народного виховання, зумів створити власну педагогічну систему, яка утверджувала гуманістичні цінності [5].

Педагог-гуманіст виступав правозахисником дитинства, що потребує мудрої любові й розумного виховання, гуманного ставлення. Знаменною подією в цьому контексті є нарис «Право дітей на повагу» (1929 р.) – своєрідний педагогічний маніфест, який відповідав на потреби того часу та навіть випереджав його. Як відомо, 26 вересня 1934 р. прийнято Декларацію прав дитини (Женевська декларація), у якій наголошувалося, що людство повинно дати дитині все найкраще для всебічного розвитку й виховання [7]. Отже, декларація містить знання тих проблем, яким Я. Корчак присвятив не одну працю.

Висновки. У педагогічній спадщині Я. Корчака можна знайти різнобічну програму оновлення людини, на засадах якої він намагався розв'язати проблему перебудови суспільного життя. У тогочасних умовах він не мав можливості розгорнути виховну діяльність у широких масштабах. Глибоко розуміючи значення роботи на ґрунті виховання знедолених дітей, він усі свої сили й любов, набуті знання та досвід віддавав опікунській педагогіці та саме там він зумів досягнути неперевершених результатів [4].

Отже, провідною ідеєю педагогічної діяльності Я. Корчака була персоналістична орієнтація. Він створив унікальну педагогічну концепцію, у центрі якої – дитина з її правами. Провідна ідея корчаківської суб'єкт-суб'єктної педагогіки – створення такої виховної атмосфери, яка б сприяла розвитку особистості в найкращому для неї напрямі.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях планується здійснити аналіз інших аспектів педагогічної діяльності Я. Корчака.

Джерела та література

1. Антология гуманистической педагогики: Д. Дьюи, М. Монтессори, Я. Корчак / под ред. Г. Б. Корнетова. – М. : АСОУ, 2009. – С. 17–20.

2. Валеева Р. А. Педагогическое кредо Януша Корчака / Р. А. Валеева // Народное образование. – 2003. – № 10. – С. 205–213.
3. Вільчковський Е. Януш Корчак про фізичне виховання дітей та молоді / Е. Вільчковський, А. Вільковська, В. Пасічник // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 3 (19). – С. 13–16.
4. Головка М. Проблема педагогічного супроводу дитинства в педагогіці Я. Корчака / М. Головка, О. Міхеєва // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 1. – С. 41–43.
5. Єрмакова Т. С. В. О. Сухомлинський про збереження і зміцнення здоров'я старшокласників / Т. С. Єрмакова // Теорія та методика навчання та виховання. – 2008. – Вип. 21. – С. 35–39.
6. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : [б. в.], 1997. – 302 с.
7. Кан Ж. Педагогика Януша Корчака и еврейское воспитание / Ж. Кан [Електронний ресурс]. – Режим доступу к сайту : <http://www.jerusalem-korczak-home.com/kan/kan.html>
8. Корчак Я. Избранные педагогические сочинения / Я. Корчак. – М. : Педагогика, 1979. – 352 с.
9. Кочнов В. Ф. Януш Корчак: книга для учителя / В. Ф. Кочнов. – М. : Просвещение, 1991. – С. 10–12.
10. Ушакова Н. В. Методы социального воспитания в педагогическом наследии Януша Корчака / Н. В. Ушакова // Studia Neotera. – 2011. – Вып. 4. – С. 60–70.
11. Efron S. Janusz Korczak — Legacy of a practitioner-research / S. Efron // Journal of teacher education. – 2005. – Vol. 56. – P. 145–156.
12. Hatt B. E. Pedagogical love in the transactional curriculum / B. E. Hatt // Journal of Curriculum Studies. – 2005. – Vol. 37(6). – P. 671–688.
13. Korczak J. Prawidła życia / J. Korczak. – Warszawa, 1958. – P. 35–37.
14. Korczak J. Pesymizm dzieci. Pisma wybrane (red. A. Lewin) / J. Korczak. – Warszawa, 1978. – Vol. 3. – Pp. 29–39.
15. Lewin A. Myśl pedagogiczna / A. Lewin // Tryptyk pedagogiczny. – 1986. – P. 12–15.
16. Lewowicki T. Janusz Korczak, Prospects: the quarterly review of comparative education / T. Lewowicki // UNESCO: International Bureau of Education. – Paris, 1994. – Vol. XXIV (1/2). – P. 37–48.
17. Olczak-Ronikier Joanna. Korczak, Próba biografii / Joanna Olczak-Ronikier. – Warszawa, W.A.B., 2011. – P. 68–70.
18. Schlenzakowa A. J. Korczak / A. Schlenzakowa. – Warszawa, 1978. – 15 s.

Анотації

Проаналізовано творчу спадщину педагога. Визначено основні принципи виховання дітей за Я. Корчаком. Висвітлено особливі характеристики організації оздоровчого виховання дітей, принципи та шляхи формування в них здоров'я. Виявлено схожість педагогічних ідей педагога з ідеями В. Сухомлинського, який на практиці застосував принципи оздоровчого виховання дитини. Сучасні дослідники довели подібність концепції розвитку дитини Я. Корчака концепціям психологічного розвитку дітей відомих психологів. Знання психології дитини та її індивідуальність дали змогу педагогу обґрунтувати етапи діяльності дитини згідно з її віком. Створена Я. Корчаком педагогіка, у центрі якої – дитина, сприяла розвитку особистості в найкращому для неї напрямі.

Ключові слова: Януш Корчак, здоров'я, педагогіка, погляди, виховання, особистість.

Татьяна Ермакова. Педагогические взгляды Януша Корчака на формирование здоровой личности.

Проанализировано творческое наследие педагога. Определены основные принципы воспитания детей по Я. Корчаку. Освещены особые характеристики организации оздоровительного воспитания детей, принципы и пути формирования у них здоровья. Установлено сходство педагогических идей педагога с идеями В. Сухомлинского, который на практике применил принципы оздоровительного воспитания ребенка. Современными исследователями доказано сходство концепции развития ребенка Я. Корчака концепциям психологического развития детей известных психологов. Знание психологии ребенка и его индивидуальность позволили педагогу обосновать этапы деятельности ребенка согласно его возрасту. Созданная Я. Корчаком педагогика, в центре которой был ребенок, способствовала развитию личности в лучшем для нее направлении.

Ключевые слова: Януш Корчак, здоровье, педагогика, взгляды, воспитание, личность.

Tatyana Yermakova. Pedagogical Views of Janusz Korczak on Formation of Healthy Personality.

It was analyzed creative heritage of a pedagogue. It was defined the main principles of child rearing according to Janusz Korczak. It was highlighted the main characteristics of organization of health improvement of children and ways of formation of their health. It was discovered similarities of pedagogical ideas of the pedagogue with the ideas of V. Sukhomlynskyi who in practice applied the principles of health-improving education of a child. Modern scientists have proved the resemblance of development conception of a child by Janusz Korczak with conceptions of psychological development of famous psychologists. Knowledge of child psychology and his individuality will let a pedagogue to substantiate the stages of child's activity according to his age. Created by Janusz Korczak pedagogy, in the center of which was a child, assisted in personality's development in the best way.

Key words: Janusz Korczak, health, pedagogy, views, education, personality.